

Svenska Norgehjälpen – en bortglömd hjälp som fortsatt är ett bortglömt forskningsområde

Trettondagen för 75 år sedan

Svenskt dagsverke 1943 nödhjälp till ockuperat Norge

På Dagens Nyheters förstasida torsdagen den 7 januari 1943 stod följande rubrik: **Helgarbete inbringade 578 000 kronor till Norge.** Artikeln handlade om att omkring 35 000 svenska arbetare och tjänstemän vid 133 företag arbetade 192 000 timmar extra på Trettondagen för 75 år sedan till förmån för Svenska Norgehjälpen.

Detta var en nationell kampanj för nödhjälp till det av Nazi-Tyskland ockuperade Norge. Kampanjen, som startade sensommaren 1942 och växte till en folkrörelse, har till stor del fallit i glömska. Initiativet till Trettondagshjälpen 1943 kom från en enskild medlem i fackklubben vid LM Ericsson i Stockholm, förrådsarbetaren Kurt Tellgren, som tidigare engagerat sig för Finland under vinterkriget.

Dagsverket på Trettondagen för 75 år sedan är svårt att föreställa sig i dag när Norge har stora naturrikedomar med enorma olje- och gasreserver. Då var Sveriges västra grannland en fattig, krigshärjad och plundrad nation. Larmsignaler kom om bl.a. undernäring hos norska skolbarn och det befarades att flera årskullar skulle drabbas med långtgående följder för framtiden.

578 000 kr kan tyckas något futtigt men motsvarade i dagens penningvärde omkring 11,5 miljoner kronor. Hälften av beloppet var ett tillskott från arbetsgivarna. Små och stora företag ställde upp från AB Förenade Piano- och Orgelfabriken i Arvika till Söderberg & Haak AB i Stockholm (idag Ratos) och Scania i Södertälje.

Efter kriget hedrades bland många andra Regina Malmsjö med medalj från kung Haakon som tack för hjälpen under kriget. Hon var gift med ägaren av Pianofabriken i Arvika och skänkte i september 1942 det dittills största enskilda bidraget – 5 000 kr (eller i nutida penningvärde närmare 100 000 kr). Arvika var under kriget en flitigt använd "knutpunkt" för norska agenter och kurirer som på hemliga stigar korsade "svenskegrensen" under uppdrag mellan Oslo och Stockholm – och tillbaka.

"Vi följa varandras öden med djupaste inlevelse. Våra strävanden efter frihet och oberoende äro desamma. Fria nationer och fria folk äro villkor för ett framtida fritt Norden."

Så hette det i Svenska Norgehjälpens första upprop, daterat Stockholm den 21 augusti 1942. Landsorganisationen (LO), dåvarande Svenska Arbetsgivareföreningen (SAF) och Kooperativa Förbundet (KF) var de främsta dragloken och ett 30-tal riksorganisationer följde snabbt efter. Ett något omaka par, SAF-direktören Bertil Kugelberg och LO-ombudsmannen Nils Goude, samarbetade i den verkställande ledningen och gjorde resor tillsammans till det ockuperade Norge för att kontrollera att hjälpen nådde de mest behövande. Det var också nödvändigt att föra hemliga och mycket känsliga förhandlingar med den tyska ockupationsmakten.

Runtom i Sverige bildades omkring 800 lokalkommittéer som började samla in pengar, husgeråd, begagnade kläder och skor. Norska folket led brist på det mesta. Vardagsvaror i Sverige var lyxvaror i Norge. I hjälpkampanjen ingick också många olika slags opinionsmöten, utställningar etc som engagerade tusentals enskilda svenskar och även kungligheter som exempelvis prinsarna Wilhelm och Eugén.

Totalt insamlades under drygt tre krigsår 72 miljoner kr – eller c:a 1,4 miljarder kr i dagens penningvärde. En av de största bidragsgivarna var svenska näringslivets hjälpfond *Norvegia*. För de ekonomiska bidragen inköptes bl.a. 65 000 ton livsmedel, främst socker, potatis och mjölk.

Svenska Margareta kyrkan i Oslo serverade till en början soppa till 100 undernärda barn. Soppköken blev snabbt fler och såväl studenter som pensionärer fick vad som i folkmun döptes till *svenskesuppe*. Våren 1945 – då krigsslutet närmade sig - fanns 1 350 soppkök runtom i Norge som dagligen serverade 317 000 portioner *svenskesuppe*.

Hjälppaket – eller *svenskepakker* – delades ut till många tiotusentals norska barn inför sommar- och jullov. Det skedde i smyg för att inte förarga den tyska ockupationsmakten. Julen 1944 fick 175 000 barn *svenskepakker* med enkla varor som en tandborste, en tvål, en kam, kexchoklad och kola, burkskinka och dylikt.

Svenskehus var en hjälpinsats som kom igång omedelbart efter ockupationen 1942, då tyska flygvapnet terrorbombade norska städer, bland annat Bodø. Monteringsfärdiga hus skickades från Sverige och blev nya bostäder för de drabbade.

Svenska Norgehjälpen mobiliserades efter att lokala hjälpkommittéer startat i Stockholm och Göteborg redan hösten 1941. Detta var en period med frostiga och fåtaliga förbindelser mellan den norska exilregeringen i London och den svenska samlingsregeringen. Dramatiska händelser inträffade med bl.a. stora tillslag mot svenska tidningar som publicerade tortyrreporter från Norge. Påsken 1942 inträffade en katastrof utanför Göteborg då tio norska fartyg försökte bryta den tyska blockaden på Skagerack. De hade chartrats av brittiska regeringen för transport av krigsviktiga SKF-produkter och norska rekryter till hamnar i Skottland. Sex fartyg sänktes och 234 besättningsmän tillfångatogs, varav 43 dog i tyska läger.

Under 1942 blev det mycket svårt att fly från Norge västerut över Nordsjön till Storbritannien. Flyktingströmmen vände österut, över den långa gränsen till Sverige. Under detta år registrerades 7 600 nya norska flyktingar – mer än dubbelt så många

som året innan. När kriget tog slut hade totalt 70 000 norska medborgare sökt tillflykt i Sverige.

I Norge var den största katastrofen 1942-1943 klappjakten på landets judiska minoritet, drygt 2 000 människor. Av dem deporterades 772 till det tyska förintelselägret Auschwitz i Polen, varav endast 24 judar överlevde. Närmare 1 300 judar hjälptes över gränsen till Sverige och bland dem som fick en fristad var hundratals barn och tonåringar. Först på senare år har tragedin för de norska judarna uppmärksammats i större utsträckning, bland annat genom flera böcker.

Den mest intressanta även för svensk del är historikern Birgit H Rimstads bok *Unge tidsvitner – Jødiske barn og unge på flukt fra det norske Holocaust* (Förlaget Gyldendal 2016). Den bygger på intervjuer med 14 judar som i unga år blev flyktingar i Sverige, under den period som Svenska Norgehjälpen utvecklades till en folkrörelse.

Svenska Norgehjälpen är en av flera betydande händelser i de svensk-norska förbindelserna 1940-1945 som fortfarande är oplöjt forskningsfält. De bilaterala relationerna mellan länderna under krigsåren är komplexa. De spänner över svek, samverkan och solidaritet. Det saknas en helhetsbild för att förstå de beslut och livsöden som har präglat såväl vår separata som gemensamma historia.

I Norge har nu påbörjats ett stort forskningsprojekt om krigsåren som koordineras av universitetet i Tromsø. Projektet har av naturliga skäl en nationell utgångspunkt, men det vore upplyftande om det i Sverige kunde formas ett antal bilaterala delprojekt med koppling till Tromsøprojektet. För att få en bättre helhetsbild skulle därmed kunna skapas kunskapsunderlag och förståelse för ländernas olika perspektiv på olika händelser, vilka dels lever kvar som myter eller djupa sår, dels är bortglömda, förträngda eller utgör saknade pusselbitar i skandinavisk samtidshistoria under andra världskriget.

Mats Wallenius och Anders Johansson

Författare till *Norges tack till Sverige. Svek, samverkan och solidaritet över Kölen 1940-1945* (Svensk-norska samarbeidsfonden 2016. Tillgänglig som e-bok på www.norgestack.se)